

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГАЛИЦЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ ІМЕНІ В'ЯЧЕСЛАВА ЧОРНОВОЛА
ЮРИДИЧНЕ ВІДДІЛЕННЯ

Циклова комісія юридичних дисциплін

КУРСОВА РОБОТА
з дисциплін
Кримінальне право (Особлива частина)

на тему:

СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО ЗА ЗАКОНОМ
УКРАЇНИ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ:
ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ ТА КВАЛІФІКАЦІЇ

Виконав:

Студент групи Пб-11

Крамар Андрій

Науковий керівник

Скиба В.М.

Оцінка _____

Тернопіль, 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА.....	5
1.1. Поняття сексуального насильства.....	5
1.2. Форми проявів сексуального насильства.....	9
РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 153 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ.....	12
2.1. Об'єктивні ознаки складу злочину, передбаченого статтею 153 КК України.....	12
2.2. Суб'єктивні ознаки складу злочину, передбаченого статтею 153 КК України.....	14
РОЗДІЛ 3. СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО, ЗГВАЛТУВАННЯ ТА ПРИМУШУВАННЯ ДО ВСТУПУ В СТАТЕВИЙ ЗВ'ЯЗОК: ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА РОЗМЕЖУВАННЯ.....	17
3.1. Розмежування кримінального правопорушення «сексуальне насильство» від кримінального правопорушення «згвалтування».....	17
3.2. Сексуальне насильство та примушування до вступу в статевий зв'язок: проблеми кваліфікації та розмежування.....	19
РОЗДІЛ 4. СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ.....	22
4.1. Форми сексуального насильства під час збройних конфліктів.....	22
4.2. Сексуальне насильство щодо дітей в умовах збройного конфлікту.....	26
ВИСНОВКИ.....	28
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	30

ВСТУП

Актуальність теми курсової роботи. Насильство належить до глобальних викликів сучасності. Водночас в Україні ця проблематика, зокрема стосовно сексуального насильства щодо дітей, тривалий час замовчувалася. Найперше це обумовлено ідеологічними засадами радянського періоду, згодом – культурологічними особливостями, ментальністю значної частини українського суспільства, коли назагал вважалося, що сфера статевого спілкування не може бути надбанням публічності.

Недостатня ефективність реагування на прояви сексуального насильства щодо жертв тісно пов'язана з підвищеною латентністю цього виду злочинних проявів, браком обізнаності спеціальних суб'єктів запобігання з особливостями проявів сексуального насильства щодо жінок та дітей, несвоєчасним виявленням потенційних жертв сексуального насильства, неналежним функціонуванням механізму взаємодії тощо. Окремо варто вказати на недосконалість статистичних обліків правоохоронних органів, де відомості про жертв сексуального насильства зведено до мінімуму. Все це істотно перешкоджає належному кримінологічному аналізу, а відтак плануванню ефективних заходів його запобігання.

Стан дослідження теми. Проблемі насильства загалом і, певною мірою, на підґрунті сексуальних стосунків, присвячено чимало наукових праць в юриспруденції. Зокрема, у галузі кримінального права сексуальне насильство здебільшого розглядалося у контексті кримінальної відповідальності за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (О. О. Дудоров, А. Б. Утямішев, Д. П. Москаль, О. В. Піддубна, Ю. Є. Пудовочкін, А. В. Савченко та ін.). У кримінології численні аспекти сексуального насильства частково аналізували такі провідні вітчизняні й закордонні вчені, як: І. О. Бандурка, О. І. Бугера, Д. О. Гниліцька, О. В. Губанова, А. О. Джужа, М. О. Ковальова, С. С. Косенко, Л. Г. Козлюк, Л. В. Левицька, Т. Д. Лисько, А. С. Лукаш, Л. М. Ларченко, А. М. Мартиросян, Д. П. Москаль, О. Ю. Мошицька, С. П. Репецький, О. В. Синєокий, М. О. Сємикіна, О. С. Рябчук, С. В. Чмут, О. Б.

Шигоніна, Т. Г. Шувалова та інші. Водночас у кримінологічній теорії й досі не вирішеною є низка важливих і дискусійних питань.

Метою курсової роботи буде виступати комплексне теоретичне розроблення кримінологічних засад запобігання сексуальному насильству та формулювання на цій основі науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій, що мають значення для вдосконалення відповідної юридичної практики в Україні.

Відповідно до вказаної мети, слід вирішити такі **завдання**:

- ✓ розкрити поняття сексуального насильства;
- ✓ охарактеризувати форми проявів сексуального насильства;
- ✓ провести аналіз складу злочину, передбаченого статтею 153 КК України;
- ✓ визначити проблеми кваліфікації та розмежування сексуального насильства і зґвалтування та примушування до вступу в статевий зв'язок;
- ✓ дослідити сексуальне насильство під час збройних конфліктів.

Об'єктом роботи виступають охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, що виникають у зв'язку з учиненням сексуального насильства.

Предмет курсової роботи – це норми чинного КК України, які регламентують відповідальність за сексуальне насильство.

Методи дослідження: історичний, формально-логічний, порівняльно-правовий, документальний, статистичний метод, метод соціологічного опитування.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА

1.1. Поняття сексуального насильства

До нині у всьому світі, та й Україні зокрема, сексуальне насильство залишається одним із найжорстокіших людських поведень, особливо коли потерпілою особою є дитина. Наше суспільство, починаючи від 24 лютого 2022 року живе умовах війни, і, на жаль, випадків сексуального насильства щодо мирного населення України, у тому числі дітей, відомо дуже багато (Ірпінь, Буча, Гостомель, Маріуполь та ін.).

Дане кримінальне правопорушення регулюється нормами ст. 153 Кримінального кодексу (далі – КК) України, частина перша якої зазначає, що «Вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи (сексуальне насильство)» [1].

За щораз все більша увага до даної складної проблеми привертається не тільки юристів, але й соціологів, філологів та психологів. Саме, мабуть, тому й виникла відповідна наука, яка вивчає різні прояви насильства – вайолентологія/віолонтологія, що з латинської означає «violence» – «насильство».

Звернувшись до думок науковців, енциклопедії та тлумачного словника, розглянемо дане поняття більш детально. Насамперед, відмітимо, що дане поняття приблизно трактується однаково в українських/польських енциклопедіях, а також тлумачних словниках. Так от, Великий тлумачний словник сучасної української мови трактує «насильство» наступним чином:

- 1) застосування фізичної сили до будь-кого;
- 2) примусовий вплив на когось/щось;
- 3) застосування сили з метою досягнути чого-небудь [2, с. 579].

Філософський енциклопедичний словник трактує «наси́льство» у широкому розумінні як вияв свавілля, котре здійснюється відповідно до наміру конкретного суб'єкту. Таким чином, воно/наси́льство виступає обмеженням, що являє собою зведення нанівець можливості вільної життєдіяльності людських індивідів/спільнот. Отже, зазнавати наси́льства – означає втрачати/бути обмеженим у свободі/волі [3, с. 6, 408].

Ось таке трактування зустрічаємо у юридичній енциклопедії: «навмисний вплив однієї людини на іншу, проти волі останньої, що спричиняє цій особі фізичну, моральну, майнову шкоду або містить у собі загрозу заподіяння зазначеної шкоди зі злочинною метою» [4, с. 68].

Енциклопедичний довідник із соціальної роботи досліджуване поняття тлумачить як «примус (дія), що здійснюється індивідом або групою осіб для досягнення поставленої мети і який пов'язаний з прямим нанесенням фізичної, психологічної або моральної шкоди іншій особі або з погрозою такого нанесення» [5, с. 287].

Під наси́льством соціологи вбачають «застосування сили чи різного роду погроз стосовно певних соціальних суб'єктів або їх власності з метою залякування і примусу до певних дій» [6, с. 194].

Вбачаємо за доцільне розглянути наукові погляди відомих вітчизняних/зарубіжних науковців.

Так, на думку А. Е. Жалінського під «наси́льством» розуміється контактний вплив на поведінку людини, котрий обмежує її можливість у безпосередньому виборі бажаного варіанту поведінки через спричинення цій людині/жертві страждань фізичного/психічного характеру [7, с. 104].

Під «наси́льством» І.І. Давидович вбачає умисну протиправну дію, котра «полягає у впливі на тіло іншої людини, її психіку або свободу, що здійснюється всупереч волі потерпілого або поза його волею і здатна викликати негативні зміни в організмі потерпілого» [8].

Дану етимологію О. Ю. Сидоренко тлумачить як загальну психологічну, морально/правову, філософську, соціологічну, філософську категорію, сутність котрої полягає у необмеженому довільному пануванні [9, с. 6, 37].

Під «наси́льством» О.М. Ігнатов вбачає не що інше, як «енергетичний вплив на органи і тканини організму людини, їх фізіологічні функції, шляхом використання матеріальних факторів зовнішнього середовища (механічних, фізичних, хімічних і біологічних) та/або вплив на її психіку через інформаційний вплив, що вчиняється всупереч волі людини, спроможне заподіяти органічну, фізіологічну чи психічну травму, а також обмежити свободу волевиявлення або дій людини» [10, с. 70].

Розглядаючи «наси́льство» як спосіб скоєння кримінального правопорушення, В.К. Грищук вважає, що ним являється умисний фізичний/психічний вплив проти волі однієї людини на другу, що спричиняє останній фізичну/моральну шкоду, чи становить собою загрозу спричинення такої шкоди для з метою злочинця/наси́льника досягнути кримінального протиправного/злочинного наслідку [11].

Під наси́льством Л.В. Сердюк вбачає «зовнішній, з боку інших осіб умисний і протизаконний вплив на особу (чи групу осіб), який здійснюється поза волею або всупереч її волі і здатний спричинити їй органічну, фізіологічну або психічну травму та обмежити свободу її волевиявлення або дій» [12, с. 22].

У національній кримінальній науці виокремлюють наступні форми наси́льства:

- 1) наси́льство фізичне;
- 2) наси́льство психічне;
- 3) наси́льство сексуальне;
- 4) наси́льство економічне.

Предметом даного дослідження виступає у нашому переліку третя форма наси́льства, а саме наси́льство сексуальне, яке співзвучне із «zgvaltuvannya», що з латинської означає «крадіжка». Але тут йдеться не про крадіжку якогось майна/речі, а про крадіжку особистих людських прав та посягання на них.

Досліджуючи поняття «сексуального насильства», С.В. Романцова робить акцент на тому, що за американським кримінальним правом під ним розуміють статеві зносини, що в разі неспроможності жертви чинити насильнику опір, скоюються із застосуванням погрози/насильства. Для правильної кримінально/правової кваліфікації, поруч із тим, неприродня/природня фізіологічна форма даного насильства значення ніякого не має [13, с. 57].

Вчені-криміналісти розглядають сексуальне насильство у двох явищах:

- 1) як явище соціальне;
- 2) як явище правове.

У своєму дисертаційному дослідженні О.М. Гумін «сексуальне насильство» розглядає як насильницьке посягання однієї особи на статеву недоторканність, статеве здоров'я/свободу іншої, котре здійснюється наперекір волі другої особи [14, с. 19].

Найперше в українському законодавстві дане поняття було розтлумачено в Законі України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15 листопада 2001 року, у якому законотворець передбачив, що «сексуальне насильство в сім'ї – це протиправне посягання одного члена сім'ї на статеву недоторканість 60 іншого члена сім'ї, а також дії сексуального характеру по відношенню до дитини, яка є членом цієї сім'ї» [15].

Нині у п. 15 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» нормотворець передбачив, що «сексуальне насильство – форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності» [16].

У підсумку наведемо основні ознаки, що притаманні сексуальному насильству:

- насильником може виступати повнолітня/неповнолітня особа;

- воно вчиняється з метою одержання вигоди/задоволення потреб сексуального характеру;
- воно є протиправним використанням іншої особи, зокрема, й дитини;
- воно може вчинятися при допомозі інформаційно/комунікаційних технологій;
- воно може вчинятися із використанням до жертви погрози/наси́льства його використання або ж, використовуючи її безпорадний стан.

1.2. Форми проявів сексуального насильства

Розгляд даного питання вбачаємо за доцільне розпочати із наукових точок зору. Зокрема, А.В. Мудрик вказує, що сексуальне насильство, може мати вигляд:

- інцесту;
- використання неповнолітніх для проституції та виробництва порнографічної продукції;
- сексуального нападу;
- демонстрації порнографії дітям;
- розбещення;
- сексуальної образи;
- зґвалтування [17, с. 89].

Сексуальне насильство відносить до комбінованих видів насильства О.М. Гумін, виокремлюючи такі його види:

- 1) сексуальне насильство за фізичною взаємодією:
 - сексуальні діяння з родичами/інцест;
 - зґвалтування/примусові статеві зносини із погрозою застосування фізичної сили або ж таки із її застосуванням;
 - різні маніпуляції зі статевими органами або ж змушування до них жертви;
 - насильницький петтінг/«мацання»;

- розпусні дії;

2) сексуальне насильство без фізичної взаємодії:

- дитяча порнографія або ж використання як моделей малолітніх/неповнолітніх для порнографії різного роду;
- підглядання за роздяганням чи сексуальними діями/вуайєризм;
- непристойні зауваження/словесні образи сексуального змісту, у тому числі, через соціальні мережі/по телефону;
- демонстрація оголених геніталій/ексгібіціонізм [14, с. 14].

Два види сексуального насильства виділяють у практичній психології:

1) без фізичного контакту:

- ласки, цілування, обмацування, у тому числі, й таємне торкання інтимних частин тіла дитини/дорослого (приміром, під час купання);
- спричинення непристойними висловлюваннями/зауваженнями, сексуальними фразами, словесними образами і т.п. збентеження/зніяковіння дитини/дорослого;
- демонстрація власних статевих органів дитині/дорослому – ексгібіціонізм;
- мастурбація у присутності дитини/дорослого;
- систематичне підглядання в туалеті, під час купання/роздягання за дорослим/дитиною – вуайєризм;
- споглядання дитячих/дорослих статевих органів;
- дитяча порнографія/використання дітей/дорослих як моделей з метою знімання порнографічних матеріалів/фільмів;
- «брудні» телефонні дзвінки, що носять сексуальний підтекст;

2) з можливим фізичним контактом:

- тертя чоловічого пенісу до тіла потерпілої особи;
- розпусні дії/насильницький петтинг;
- примушування до орального контакту/зносин;
- імітація статевих зносин за допомогою пальців;
- примушування до анального контакту/зносин;

- примушування до вагінального контакту/зносин;
- сексуальні дії з родичами/інцест;
- примушування жертви маніпулювати геніталіями насильника;
- маніпулювання/обмацування статевих органів жертви [18].

Наступні види сексуального зловживання виділяє С.В. Романцова:

- 1) інституційне насильство;
- 2) внутрішньо сімейне насильство;
- 3) вуличне насильство;
- 4) поза сімейне насильство [13, с. 67].

РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 153 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

2.1. Об'єктивні ознаки складу злочину, передбаченого статтею 153 КК України

Досліджуючи питання об'єктивних/суб'єктивних ознак даного кримінального правопорушення, одразу ж відмітимо, що вони, як і кваліфікуючі/особливо кваліфікуючі ознаки, збігаються з такими ж ознаками кримінального правопорушення як «зґвалтування». Про схожі/відмінні ознаки між цими двома кримінальними правопорушеннями, буде йти мова у третьому розділі роботи.

Основним безпосереднім об'єктом за ст. 153 КК України, залежності від того, хто являється потерпілим від даного кримінального правопорушення, виступає статеву свободу/недоторканість особи, а додатковим об'єктом – належний фізичний/психічний розвиток неповнолітньої особи, тілесна/психічна недоторканість, людська честь/гідність.

Під статевою свободою О.О. Дудоров розуміє «право особи самостійно обирати собі партнера для сексуального спілкування, форму такого спілкування і не допускати у цій сфері будь-якого примусу» [19, с. 7].

Під статевою ж недоторканістю вчений вбачає «охоронюваний законом стан, за якого забороняється вступати в сексуальні контакти з особою, яка з певних причин (наприклад, через недосягнення відповідного віку або наявність психічної хвороби) не є носієм статевої свободи» [19, с. 7].

Від сексуального насильства жертвою/потерпілим може виступати особа чоловічої/жіночої статі.

На противагу зґвалтуванню, об'єктивна сторона насильства сексуального охоплює практично ті дії сексуального характеру, що не пов'язані із

проникненням в тіло другої людини. А це означає те, що диспозиція ч. 1 ст. 153 КК України носить відсилочно/описовий характер.

Вирішальну роль для наявності складу кримінального правопорушення «сексуальне насильство» відіграє не так застосування фізичного/психічного насильства, як відсутність добровільної згоди потерпілого/жертви на скоєння по відношенню до неї дій сексуального спрямування, окрім тих, що полягають у проникненні в один із природних отворів людського тіла.

До дій сексуального спрямування, що підпадають під ст. 153 КК України, тобто тих, що не пов'язуються із проникненням в тіло другої людини, науковці відносять:

- мацання руками геніталій;
- лесбійство/задоволення статевої пристрасті однієї жінки з іншою;
- міжстегновий коїтус;
- оральна стимуляція входу в анальний отвір/анілінгус;
- притуляння чоловічого статевого члену до входу в жіночу піхву/вестибулярний коїтус;
- орогенітальний контакт жінки з чоловіком;
- оральна стимуляція жіночих геніталій/кунілінгус;
- введення між молочними жіночими залозами статевого чоловічого органу;
- сім'явивипускання на зовнішні жіночі геніталії, зокрема, й у випадку запліднення, але суто тоді, коли проникнення чоловічого статевого члена в жіночу піхву не було;
- тертя з метою торимати сексуальне задоволення/збудження чоловічим тілом об жіноче тіло/фроттаж;
- тертя по зовнішніх жіночих геніталіях, її сідницях, губах за допомогою язика, рук, статевого члену, штучного фалосу, іншим предметом, за умови, що предмети навколишнього світу чи органи насильника не вводяться в жіночу піхву/анальний отвір/рот жертви [19, с. 53].

Таким чином, бачимо, що мова йде про самі різноманітні дії/акти сексуального характеру, що вчиняються з метою статевого задоволення/збудження насильника, передбачаючи його фізичний контакт із тілом жертви, але, важливо, що без проникнення у нього. Слід відмітити, що такі дії як укуси, припікання тіла цигарками, дряпання, шмагання тіла жертви батогом за ст. 153 КК України підлягають кваліфікації виключно у тому випадку, якщо умисел зловмисника був направлений на задоволення/збудження у такий спосіб власної статевої пристрасті, у зв'язку з чим скоєне слід розцінювати як посягання на статеву свободу/недоторканість жертви.

2.2. Суб'єктивні ознаки складу злочину, передбаченого статтею 153 КК України

Суб'єктом сексуального насильства виступає осудна/обмежено осудна особа чоловічої/жіночої статі, котра досягла віку чотирнадцяти років. Якщо ж досліджуване кримінальне правопорушення/злочин проявляється у природньому/гетеросексуальному статевому акті, що здійснюється без добровільної згоди жертви, то статі має значення статі безпосереднього виконавця, приміром, якщо насильником виступає чоловік, то жертвою має бути протилежна статі потерпілої особи – виключно жінка, і, навпаки.

Науковці звертають увагу, що як суб'єкт кримінального правопорушення особа чоловічої статі має володіти додатковими ознаками:

- пенісом;
- потенцією;
- лібідо.

Насильник для прискорення/посилення виникнення ерекції, може вживати відповідні хімічні/медичні препарати.

Для суб'єктивної сторони аналізованого складу кримінального правопорушення/злочину притаманний прямий умисел. На кваліфікацію за ст.

153 КК України мотив не впливає та може бути різним. Приміром, мотивом може виступати:

- релігійна/національна ненависть/ворожнеча;
- бажання змусити потерпілу/потерпілого вийти заміж/одружитись;
- задоволення статевої пристрасті;
- ревнощі;
- помста;
- бажання принизити жертву;
- копіювання поведінки інших учасників групи;
- хуліганські спонукання;
- прагнення сексуально самоствердитися тощо.

Кваліфікуючими ознаками аналізованого складу кримінального правопорушення/злочину (ч. 2 ст. 153 КК України) виступає скоєння його:

- 1) повторно;
- 2) особою, котра раніше вже вчиняла одне із кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 152, 154, 155 КК України;
- 3) по відношенню до одного з подружжя/колишнього подружжя чи другої особи, з котрою винний перебував/перебуває у близьких/сімейних відносинах;
- 4) стосовно особи через виконання нею громадського, професійного/службового обов'язку;
- 5) відносно жінки, котра для насильника завідомо перебувала в стані вагітності [1].

Особливо кваліфікуючими ознаками виступають:

- 1) ч. 3 ст. 153 КК України: вчинення кримінального правопорушення/злочину групою осіб;
- 2) ч. 3 ст. 152 КК України: вчинення кримінального правопорушення/злочину відносно неповнолітньої жертви;
- 3) ч. 4 ст. 153 КК України: вчинення кримінального правопорушення/злочину щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років/малолітнього;

4) ч. 5 ст. 153 КК України: спричинення тяжких наслідків;

5) ч. 6 ст. 153 КК України: дії, передбачені ч. 1 ст. 153 КК України вчинені повторно або особою, котра раніше скоїла будь-який із кримінальних правопорушень, передбачених ч. 4 ст. 152, ст. 155 або ч. 2 ст. 156 КК України.

Таким чином, на нині ч. 2 ст. 153 КК України, на нашу думку, потребує законодавчого удосконалення, адже законодавець досі чітко не окреслив коло суб'єктів кримінального правопорушення/злочину, тобто й надалі залишаються відсутнім роз'яснення стосовно поняття «іншої особи», що виступає таки суттєвим недоліком, який ускладнює процес кваліфікації «сексуального насильства» як однієї із форм домашнього насильства.

РОЗДІЛ 3. СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО І ЗГВАЛТУВАННЯ ТА ПРИМУШУВАННЯ ДО ВСТУПУ В СТАТЕВИЙ ЗВ'ЯЗОК: ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА РОЗМЕЖУВАННЯ

3.1. Розмежування кримінального правопорушення «сексуальне насильство» від кримінального правопорушення «згвалтування»

Дослідження даного розділу роботи вбачаємо за доцільне розпочати із слів І. Чугунікова, котрий, посилаючись на думку іншого науковця О.В. Лохвицького, зазначає, що другі види загроз, на відміну від загрози життю, якщо жінці погрожують неприємностями/образами, насильства замінити не можуть, бо та жінка, що таким погрозам/загрозам поступилася, дає зрозуміти, що не дуже сильно дорожить своєю цнотливістю [20, с. 283].

У попередньому розділі роботи, коли досліджувалося питання складу аналізованого кримінального правопорушення/злочину, вже акцентувалася увага на тому, що воно виступає суміжним із згвалтуванням. У цьому розділі роботи більш детально розглянемо спільні/відмінні ознаки між ними, а також між ще одним злочинним діянням, а саме «примушуванням до вступу у статевий зв'язок».

На противагу згвалтуванню, об'єктивна сторона насильства сексуального охоплює практично ті дії сексуального характеру, що не пов'язані із проникненням в тіло другої людини. А це означає те, що диспозиція ч. 1 ст. 153 КК України носить відсилочно/описовий характер.

Звернемо увагу, що і насильник, і гвалтівник, стараючись подолати/попередити опір жертви, можуть вдаватися не тільки до простої погрози застосування фізичного насильства, але й до іншого роду погроз. Залишаючи право для жертві обирати самій певний варіант поведінки, не будуть виступати примушуванням такі дії, відповідно й не будуть утворювати складу злочину «згвалтування». Можливо саме з цієї позиції воно у всіх тлумачних словниках тлумачиться як «примушування до чогось силою,

присилювання», а по відношенню до жінки тлумачиться як «збезчестити силою».

У назві ст. 154 КК України зустрічаємо слово «спонукання», під яким законотворець розуміє, що виключається скоєння цього кримінального правопорушення через застосування/погрози застосування фізичного насильства, що в свою чергу, породжує ймовірність чіткішого розмежування даного діяння із діяннями, що передбачені статтями 152, 153 КК України.

Зважаючи на те, що в межах ч. 1 ст. 152, ч. 1 ст. 153 та ч. 1 ст. 154 КК України за своїм характером «примушування» є одним і тим самим, у сучасній спеціальній кримінальній правовій літературі з метою розмежувати дані злочинні діяння виділяють два види примушування:

- 1) нерезультативне примушування;
- 2) результативне примушування.

Для першого виду/нерезультативного примушування характерним є те, що насильник був намірений здійснити сексуальний акт, але зробити його так і не зміг від не залежних від нього причин. Зазначимо, що вчинене одночасно утворює склад закінченого кримінального правопорушення/злочину, передбаченого ст. 154 КК України, та склад незакінченого замаху на сексуальне насильство/зґвалтування. З урахуванням спрямованості умислу на вчинення більш тяжкого злочинного діяння, у такому випадку, вчинене вважаємо за доцільне кваліфікувати суто за відповідними частинами ст. 15 та ст. ст. 152, 153 КК України. Тоді не зовсім зрозумілим є для чого потрібна ч. 1 ст. 154 КК України і яка її роль.

Другий вид/результативне примушування має місце тоді, коли насильник скоїв сексуальний акт з потерпілою/потерпілим відразу після нього й воно повинно кваліфікуватися за ст. 152/153 КК України.

3.2. Сексуальне насильство та примушування до вступу в статевий зв'язок: проблеми кваліфікації та розмежування

Розуміння «примушування до вступу у статевий зв'язок» як діяння, що скоюється із застосуванням/погрози застосування фізичного насильства суттєво ускладнює проблему розмежування досліджуваних складів злочинних діянь. Варто зазначити, що у 2017 році нормодавець змінив диспозиції частин перших ст. 152/153 КК України, прийнявши Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [21].

Як зазначає І. Чугуніков, він/законотворець цим законом відмовився «від вказівки на фізичне насильство та погрозу його застосування як на обов'язкові способи зґвалтування та сексуального насильства, використавши узагальнююче поняття «відсутність добровільної згоди»» [20, с. 283].

Співставляючи поняття «сексуальне насильство»/«примушування до вступу в статевий зв'язок» нормодавцю необхідно ці два склади злочинів чітко розмежовувати, адже до нині немає єдиного комплексного підходу стосовно притягнення винного до кримінальної відповідальності за них у національному кримінальному законодавстві.

Науковці звертають увагу на те, що «незважаючи на схожість їх зовнішніх проявів, за своїм кримінально-правовим змістом вони різні. Що ж до кінцевої мети цих злочинів, то при примусі – це вплив на волю з метою зміни поведінки, а при насильстві – заподіяння шкоди фізичній недоторканності, здоров'ю» [22, с. 110].

На нашу думку, доцільною видається позиція Г.М. Собко, котра вважає, що «примушування» в законодавчому розумінні може означати лише процес, тоді як виконання/невиконання вимоги для вирішення питання кримінальної відповідальності правового/юридичного значення не має [23].

У самій ст. 154 КК України поняття «примушування» не зазначається, що при кваліфікації даного кримінального діяння становить проблему для органів досудового розслідування. З цього приводу вчені М. І. Хавронюк та О. О. Дудоров зазначають, що «Від примушування завжди і у першу чергу страждає людина, її воля, яку злочинець намагається зламати шляхом застосування насильства, погрози чи в інший спосіб» [24].

Під «примушуванням» К.М. Плутницька вбачає такий психічний вплив на свідомість жертви, після якого вона внутрішньо підкорюється насильнику, обмежуючись у власній свободі/волі, вимушено обираючи ту поведінку, котра йде наперекір її бажанням. Дія сексуального спрямування виступає як сексуальний акт, в незалежності від того чи був/не був він пов'язаним із проникненням в тіло жертви. А тому, наковиця підкреслює, що примушування до вступу у статевий зв'язок вчиняється через застосування до жертви власне психічного насильства, котре охоплює широкий діапазон протиправних кримінально караних дій [25].

Деякі суперечності також виникають при оцінюванні дій насильника, коли вчинення сексуального насильства/зґвалтування відбувається групою осіб. Особи, котрі використовують різноманітні способи впливу на жертву/потерпілого, котрі роблять не можливою її/його добровільну згоду на дії сексуального характеру, що по відношення до неї/нього скоюються, виключно за умови скоєння ними дій, що не пов'язані із проникненням в тіло жертви, або ж із проникненням в нього, можуть виступати як співвиконавці сексуального насильства/зґвалтування.

Знову ж таки звернемося до думок І. Чугунікова, який такий підхід вважає сумнівним, адже «з одного боку, він дає змогу тяжкий (ч. 3 ст. 153) і навіть особливо тяжкий (ч. 3 ст. 152) злочин штучно перевести у розряд кримінальних проступків (ч. 1 ст. 154), а з іншого боку, він дає змогу кваліфікувати за ч. 1 ст. 154 застосування фізичного насильства чи погрози його застосування, наприклад, начальником до своєї секретарки задля

примушування її до дій сексуального характеру з його бізнес-партнером» [20, с. 285].

Отож, як на нашу думку, зайвою виступає вказівка на те, що «спонукання» відбувається з відсутністю добровільної згоди особи, котру спонукають, адже воно/спонукання, як і сексуальне насильство, неможливе при добровільній згоді. Переконані, що така вказівка буде доречною виключно в межах ст. 152 КК України, диспозиція якої не згадує ні про насильство, ні про спонукання. Що ж до сексуальних домагань, таких як непристойні зауваження, поплескування, торкання/дотики, настирливі пропозиції вчинити сексуальний акт тощо, то їх не можна визнавати як способи спонукання особи до здійснення сексуального акту.

РОЗДІЛ 4. СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

4.1. Форми сексуального насильства під час збройних конфліктів

«Статеві злочини – це пряма зброя ворога проти цивільного населення. Сексуальне насильство більше не розглядається як неминучий «побічний ефект» війни. Світова спільнота розуміє, що це злочини, яким можна запобігти та покарати винних відповідно до норм міжнародного права та міжнародного кримінального права», - зазначила заступник міністра МВС України – Катерина Павліченко [26].

Сексуальне насильство під час збройних конфліктів для нашої країни на сьогоднішній день є надзвичайно актуальним та дуже болючим. Відмітимо, що під час збройних конфліктів/війни, явище жорстокого насильства, у тому числі й сексуального, на жаль, завжди є поширеним. Воно може набувати різних форм, котрі часто застосовуються як засіб ведення війни. Сюди відносять:

- примусове оголення тіла;
- передача захворювань;
- викрадення/торгівля людьми;
- примусова вагітність;
- примусовий аборт;
- поневолення;
- зґвалтування;
- сексуальне насильство та ін.

За останні дев'ять років виник тісний взаємозв'язок між сексуальним насильством та збройним конфліктом із Росією-агресором, який спочатку був у вигляді антитерористичної операції (АТО) на Сході України та анексії АР Крим, а 24 лютого 2022 року переріс у кровопролитне повномасштабне російське вторгнення у кордони нашої держави. Саме тому, як знаряддя війни сексуальне насильство, що вчиняють російські військові, все більше уваги

привертає до себе не лише вітчизняних науковців, юристів-практиків та законотворців, але й усієї міжнародної спільноти.

Комітет із ліквідації дискримінації щодо жінок у своїх заключних зауваженнях до восьмої періодичної доповіді України від 2017 року, зазначив, що «тривала безкарність за порушення та утиски прав людини, здійснені в умовах кризи в державі-учасниці та поблизу неї, зокрема в деяких районах Донецької та Луганської областей, разом із поширеною корупцією сприяє зростанню насильства щодо жінок з боку державних і недержавних суб'єктів, а також вкоріненню традиційних і патріархальних поглядів, які обмежують реалізацію жінками та дівчатами своїх прав» [27].

Слід відмітити, що відносно ситуації в Україні у своєму звіті «Amnesty International» зазначав, що насильство в нашій державі під час збройної російської агресії дуже поширене, але попри те ще й дуже замовчується через ряд обставин, серед яких [28]:

- низький рівень безпеки;
- поширена очікувана безкарність винних у насильстві;
- послаблення громад та руйнування родинних структур;
- вразливість через вимушені переміщення;
- значна/повна відсутність верховенства права;
- економічна криза;
- психологічний тиск;

присутність військового контингенту.

У Міжнародному протоколі з документування та розслідування сексуального насильства в збройному конфлікті, що вже другий рік триває на українській території та від якого потерпає все наше суспільство від малого до старго, визначають наступні основні мотиви агресора при застосуванні ним актів сексуального насильства:

«» В конфлікті сексуальне насильство може скоюватися стосовно багатьох осіб, зокрема цивільних, як стратегії досягнення військових цілей. Таке сексуальне насильство може бути частиною широкомасштабного або

систематичного нападу, спрямованого на цивільне населення, або актів геноциду.

» Сексуальне насильство можуть використовувати, щоб послабити громади та отримати над ними контроль. Його можуть використовувати, щоб покарати або знищити певну групу, тероризувати її членів, помститися їм або змусити їх втекти з території, та поширити повідомлення про напади.

» У місцях тримання під вартою, в'язницях та слідчих ізоляторах сексуальне насильство можуть використовувати як форму катувань, щоб карати, принижувати, залякувати або шляхом примусу домагатися інформації від затриманих чоловіків та жінок.

» Люди можуть ставати об'єктом випадків сексуального насильства через свої конкретні функції, роль або посаду у громаді — як лідери, активісти або прихильники. Члени їх сімей можуть ставати ціллю для нападу як виду покарання, для примушення надання інформації про їх діяльність або місцезнаходження, або можуть піддаватися катуванням.

» Сексуальне насильство можуть вчиняти над цивільними особами або членами ворожих сил як спосіб об'єднання солдатів та бійців, як форму товариства, винагороди або ритуалу ініціації, або як метод, за яким молоді члени групи стають співучасниками злочину і через те прив'язаними до більшої групи.

» Сексуальне насильство може здійснюватися як частина ритуальних або шкідливих колективних практик, наприклад, у віруваннях, що статеві зносини — часто з незайманими та (або) дітьми — наділяють бійців особливою силою, непереможністю або є зціленням від хвороб» [29, с. 20].

Політова А.С., беручи до уваги положення міжнародного гуманітарного права, котрі ґрунтуються на міжнародно/правових актах у сфері захисту прав людини та у сфері захисту жертв збройних конфліктів, пропонує наступну класифікацію насильства в умовах збройного конфлікту/воєнного стану:

1. За видом конфлікту:

- а) міжнародне;

б) неміжнародне.

2. За особою потерпілого:

- відносно жінок;
- відносно чоловіків;
- відносно дітей.

3. За положенням:

- стосовно цивільного населення;
- стосовно військовополонених.

4. За формою насильства:

а) фізичне:

- насилля над життям й особистістю (убивства, спричинення каліцтва, тортури, жорстоке поводження);
- захоплення заручників;
- засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення;

б) сексуальне:

- зґвалтування;
- погрози/спроби будь-якої форми зґвалтування або погрози/спроби інших сексуальних нападів;
- сексуальне рабство;
- примусова вагітність;
- сексуальне катування;
- каліцтво геніталій;
- примусове оголення/примус до споглядання за актами;
- примусова проституція;
- примусова стерилізація/примусовий аборт;
- сексуальне насильство/інші дії сексуального характеру;

в) психологічне насильство:

- наруга над людською гідністю;
- образливе/принизливе поводження;

г) економічне насильство: позбавлення їжі, житла, одягу, другого майна, коштів/документів [30, с. 310].

4.2. Сексуальне насильство щодо дітей в умовах збройного конфлікту

У багатьох збройних конфліктах по всьому світу жінки ставали/стають далі жертвами сексуального насильства/рабства, зґвалтування та інших порушень прав людини, котрі відбуваються в рамках військових кампаній. Особливо страшно, коли жертвами таких принизливих страшних злочинів стають діти.

Варто зробити наголос на тому, що теперішня легітимна влада не стоїть осторонь знущань від зґвалтування/сексуального насильства українських громадян/громадянок, адже шістнадцять місяців повномасштабної насильницької війни з російськими окупантами показали, що від ризику сексуального насильства ніхто з українських громадян не застрахований: жінки, чоловіки, люди похилого віку, діти й, навіть, немовлята [31].

Так, було підписано Меморандум про співробітництво щодо запобігання та протидії сексуальному насильству в умовах конфлікту між Кабінетом Міністрів України та United Nations, що передбачає «взаємодію між Урядом України та Спеціальною представницею Генсека ООН, зокрема у рамках Національного плану дій з виконання Резолюції 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року» [26].

ООН, відповідно до даної Угоди, буде надавати українським правоохоронцям допомогу у розслідуванні виявлених фактів сексуальних злочинів російських окупантів та постраждалим під час війни від сексуального насильства, що досі триває на території нашої держави. Як повідомила заступниця очільника МВС України, планується створити спеціалізовані центри надання допомоги та напрацювання єдиної методології роботи в них.

Праміла Паттен – політичний адвокат ООН у справах щодо сексуального насильства в умовах війни – зазначає, що «ООН вітає зусилля України щодо

виявлення та фіксації сексуальних злочинів, а також схвалила комплексний підхід до надання допомоги жертвам та свідкам таких воєнних злочинів» [26].

Вважаємо, що на сьогоднішній день положення міжнародного гуманітарного права взагалі не працюють. Це стосується й сексуального насильства в умовах війни. Лише деякі практикуючі юристи звертають на це увагу, тоді як міжнародній спільноті все потрібно доводити, хоча насправді факт сексуального насилля та зґвалтування українського населення, у тому числі, й дітей, є очевидним.

ВИСНОВКИ

На підставі проведеного дослідження з теми «Сексуальне насильство за законом України про кримінальну відповідальність: проблеми розмежування та кваліфікації» зробимо наступні висновки.

До нині у всьому світі, та й Україні зокрема, сексуальне насильство залишається одним із найжорстокіших людських поведень, особливо коли потерпілою особою є дитина. Наше суспільство, починаючи від 24 лютого 2022 року живе умовах війни, і, на жаль, випадків сексуального насильства щодо мирного населення України, у тому числі дітей, відомо дуже багато (Ірпінь, Буча, Гостомель, Маріуполь та ін.).

Досліджуючи питання об'єктивних/суб'єктивних ознак даного кримінального правопорушення, одразу ж відмітимо, що вони, як і кваліфікуючі/особливо кваліфікуючі ознаки, збігаються з такими ж ознаками кримінального правопорушення як «зґвалтування».

На нашу думку, необхідно ч. 2 ст. 153 КК України законодавчо удосконалити, адже законодавець досі чітко не окреслив коло суб'єктів кримінального правопорушення/злочину, тобто й надалі залишаються відсутнім роз'яснення стосовно поняття «іншої особи», що виступає таки суттєвим недоліком, який ускладнює процес кваліфікації «сексуального насильства» як однієї із форм домашнього насильства.

Звернемо увагу, що і насильник, і гвалтівник, стараючись подолати/попередити опір жертви, можуть вдаватися не тільки до простої погрози застосування фізичного насильства, але й до іншого роду погроз. Залишаючи право для жертви обирати самій певний варіант поведінки, не будуть виступати примушуванням такі дії, відповідно й не будуть утворювати складу злочину «зґвалтування». Можливо саме з цієї позиції воно у всіх тлумачних словниках тлумачиться як «примушування до чогось силою, присилування», а по відношенню до жінки тлумачиться як «збездістити силою».

Співставляючи поняття «сексуальне насильство»/«примушування до вступу в статевий зв'язок» нормодавцю необхідно ці два склади злочинів чітко розмежовувати, адже до нині немає єдиного комплексного підходу стосовно притягнення винного до кримінальної відповідальності за них у національному кримінальному законодавстві.

На нашу думку, зайвою виступає вказівка на те, що «спонукання» відбувається з відсутністю добровільної згоди особи, котру спонукають, адже воно/спонукання, як і сексуальне насильство, неможливе при добровільній згоді. Переконані, що така вказівка буде доречною виключно в межах ст. 152 КК України, диспозиція якої не згадує ні про насильство, ні про спонукання. Що ж до сексуальних домагань, таких як непристойні зауваження, поплескування, торкання/дотики, настирливі пропозиції вчинити сексуальний акт тощо, то їх не можна визнавати як способи спонукання особи до здійснення сексуального акту.

Вважаємо, що на сьогоднішній день положення міжнародного гуманітарного права взагалі не працюють. Це стосується й сексуального насильства в умовах війни. Лише деякі практикуючі юристи звертають на це увагу, тоді як міжнародній спільноті все потрібно доводити, хоча насправді факт сексуального насилля та зґвалтування українського населення, у тому числі, й дітей, є очевидним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 25-26, ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 05.03.2023).
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.
3. Філософський енциклопедичний словник / за. ред. М. Т. Максименко. Київ, 2002. 742 с.
4. Юридична енциклопедія: в 6 т. / за ред. Ю. С. Шемшученко та ін. Київ: Українська енциклопедія, 2002. Т. 4: Н–П. 720 с. URL: <http://kul.kiev.ua/praci-2002-roku/juridichna-enciklopedija-v-6-t.-redkol.-ju.s.-shemshuchenko-vidp.-red.-ta-in.-k.-ukr.-encikl.-2002.-t.-4-n-p.-720-s.-il.html> (дата звернення: 05.03.2023).
5. Соціальна робота. Короткий енциклопедичний словник / авт. кол. В. П. Андрущенко, В. П. Бех, В. А. Башкірев. Київ: ДЦССМ, 2002. 536 с.
6. Социологический энциклопедический словарь / ред.-сост. З. Т. Голенкова и др.; ред.-координатор Г. В. Осипов. Москва: ИНФРА–М; Норма, 1998. 480 с.
7. Жалинский А. Э. Насильственная преступность и уголовная политика. Советское государство и право. 1991. № 3. 104 с.
8. Давидович І. Насильство проти правоохоронців. *Юридичний вісник України*. 2007. № 7. URL: http://www.yurincom.com/ua/legal_bulletin_of_Ukraine/archive/?aid=1593&jid=203 (дата звернення: 05.03.2023).
9. Сидоренко О. Правові та психологічні аспекти вирішення конфліктів, пов'язаних з насильством у сім'ях. *Право України*. 2001. № 6. 134 с.
10. Ігнатов О. Кримінальне насильство: окремі питання. *Право України*. 2005. № 3.

11. Гришук В. К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини: монографія. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2012. 735 с.
12. Сердюк Л. В. Насилие: криминологическое и уголовно-правовое исследование / под. ред. С. П. Щербы. Москва: ООО «Юрлитинформ», 2002. 384 с.
13. Романцова С. В. Запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2018. 244 с. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1804/dismukanovr.pdf> (дата звернення: 05.03.2023).
14. Гумін О. М. Кримінальна насильницька поведінка особи: теоретико-прикладні аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08. Львів, 2011. 38 с.
15. Про попередження насильства в сім'ї : Закон України від 15 листопада 2001 року № 2789-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2002, № 10, ст. 70. Закон втратив чинність на підставі Закону № 2229-VIII ([2229-19](#)) від 07.12.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2789-14#Text> (дата звернення: 05.03.2023).
16. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2018, № 5, ст. 35. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#top> (дата звернення: 05.03.2023).
17. Мудрик А. В. Социальная педагогика: учеб. для студ. пед. вузов. 3-е изд., испр. и доп. / под ред. В. А. Сластенина. М.: «Академия», 2000. 200 с.
18. Особенности работы с детьми, пострадавшими от сексуального насилия / Санкт-Петербургская общественная организация. Служба социально-юридической помощи пострадавшим от насилия «Александра». Москва, 2010.
19. Дудоров О. О. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (основні положення кримінально-правової характеристики) : практ.

порадник / О.О. Дудоров; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Сєвєродонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2018. 92 с. URL: https://lduvs.edu.ua/wp-content/uploads/Docs/books/%D0%94%D1%83%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2_%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D1%81%D0%B5%D0%BA%D1%81.%D0%B7%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B8.pdf (дата звернення: 12.05.2023).

20. Чугуніков І. Зґвалтування і сексуальне насильство та примушування до вступу в статевий зв'язок: проблеми розмежування. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 5. С. 280–287. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/5/50.pdf> (дата звернення: 12.05.2023).
21. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України від 6 грудня 2017 року № 2227-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2018, № 5, ст. 34. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#top> (дата звернення: 12.05.2023).
22. Денисовський М. Д., Томчук І. О., Яцкулич Х. Р. Проблемні аспекти кваліфікації сексуального насильства та примушування до вступу в статевий зв'язок за кримінальним законодавством України. *Tendances scientifiques de la recherche fondamentale et appliquée*. Strasbourg, République française. 30 octobre 2020. Volume 2. P. 109–111. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/logos/article/view/5404/5368> (дата звернення: 12.05.2023).
23. Собко Г. М. Співвідношення понять «примус», «примушування» та «насильство». *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: юриспруденція*. 2019. № (40). С. 117–120. URL:

- <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc40/29.pdf> (дата звернення: 12.05.2023).
24. Дудоров, О. О., Хавронюк, М. І. Кримінальне право: навчальний посібник. Київ: ВАІТЕ. 2014.
25. Плутицька К. М. Примушування до вступу в статевий зв'язок як насильницький злочин. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011. № 1. С. 228–232. URL: https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2011/ur_2011_1/228-232.pdf (дата звернення: 12.05.2023).
26. Україна розширює співпрацю з ООН щодо реагування на сексуальне насильство під час війни. *Юридична Газета Online*. 04 травня 2022. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/ukrayina-rozshiryue-spivpracyu-z-oon-shchodo-reaguvannya-na-seksualne-nasilstvo-pid-chas-viyni.html> (дата звернення: 12.05.2023).
27. Заключні зауваження до восьмої періодичної доповіді України. Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок. 3 березня 2017 р. 16 с. URL: <https://www.mil.gov.ua/content/gender/CEDAW-Concluding-Observations-UKR.pdf> (дата звернення: 12.05.2023).
28. Не приватна справа. Домашнє та сексуальне насильство щодо жінок на Сході України. *Amnesty International*. 2020. 128 с. URL: https://www.amnesty.org.ua/wp-content/uploads/2020/11/dopovid-amnesty-international_ne-pryvatna-sprava.pdf (дата звернення: 12.05.2023).
29. Міжнародний протокол із документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті. *Краща практика документування сексуального насильства як злочину або порушення міжнародного права*. Друге видання: березень, 2017. 328 с. URL: https://womenua.today/UWC-library/unwomen/37-International_Protocol_2017_2nd_Edition_UKR.pdf (дата звернення: 12.05.2023).
30. Політова А.С. Форми гендерно зумовленого насильства в умовах збройного конфлікту (воєнного стану). *Електронне наукове видання*

«Аналітично-порівняльне правознавство». 2023. С. 307–311. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/282226/276416> (дата звернення: 12.05.2023).

31. Сексуальне насильство під час війни: чому стається та як діяти постраждалим? *Громадський простір*. 29.04.2022. URL: <https://www.prostir.ua/?news=seksualne-nasylstvo-pid-chas-vijny-chomu-stajetsya-ta-yak-diyaty-postrazhdalym> (дата звернення: 12.05.2023).